

Paradoxonok a kriminológiában - recenzió¹

NÉMETH Zsolt²

„Akár egy halom hasított fa,
hever egymáson a világ,
szorítja, nyomja összefogja
egyik dolog a másikat
s így mindenik determinált.”

József Attila: *Eszmélet*

A költő kriminológusként beszél, a kriminológus szerző pedig az új kötetével igazolja a költő summázatát. És valóban, a kriminológia az összefüggések terepe. Valahol olvastam: a vers a világról való tudás teljessége. Erre hajaz sokunk tanítómesterének Szabó András (volt alkotmánybíró, a Magyar Kriminológiai Társaság egykori elnöke) ismert tanítása: a büntetőjog az alkotmányos jogrendszer szankciós záróköve, ennek parafrázisaként pedig merjük mondani: a kriminológia a bűnügyi tudományok teljességét átfogja. Nos, a *Paradoxonok a kriminológiában* ezt valósítja meg: a világ teljessége bontakozik ki sajátos megközelítésben, a kriminalitás szövevényében. Mert „létezésednek egyetlen értelme a földön, hogy megismerjed az emberi és a világi dolgok igaz természetét, az emberi és világi tünemények összetartozását...” (Márai Sándor: *Mi volt dolgod a földön*).

Korinek László régi ismerőse a paradoxonoknak, mindenekelőtt talán az akadémikusi rangra jutott munkásságának indításával, a látens bűnözés kutatásával. Statisztikusként kezdte, majd igazolta a rejtve maradt bűnözés jelentőségét és megismerhetőségét. Ide kapcsolódik a ma már közismert félelmi paradoxon: azok félnek a legjobban az áldozattá válástól, akikre nézve ez a fenyegetés objektíve a legkisebb. Személyesen pedig ezt kaptam tőle: „A kriminológus akkor tisztességes, ha a bűnözéshez vezető társadalmi okokra felhívja a figyelmet. A rendőr pedig akkor sikeres, ha engedelmesen követi a politika és az elöljárói elvárásait.” Ezt a két minőséget egy személyben hordozó szakember, tehát két lábon járó antagonizmus, de mégis megvalósítható, és erre ő maga a legjobb példa: tudós kriminológusként a rendészeti igazgatás legmagasabb szintű vezetője is volt, évtizedekig a főszerkesztője a Belügyminisztérium szakmai, tudományos folyóiratának, ma is elnöke a Magyar

¹ Korinek László (2023): *Paradoxonok a kriminológiában*. Budapest: ORAC.

² PhD, ny. r. ezredes, egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminológiai Tanszék, e-mail: kriminologus@gmail.com

Rendészettudományi Társaságnak. Akadémikus, nagy hatású egyetemi professzor, számtalan publikációja a bűnügyi tudományok köréből a tudományos közéletben és a hivatali bürokráciában egyaránt elismert, sőt megkerülhetetlen.

Különös könyvet tart az olvasó a kezében, mondja az Előszóban a szerző régi eszme- és „fegyvertársa”, Finszter Géza: a szerző érthető nyelven, ámde kritikusan hangon, hisz az ellenmondásokat veszi célba, a bűnügyi tudományok teljességét tekinti át. Előljáróban két csúcsparadoxont hozunk szóba, ezek nehezen megkerülhetők, miközben összeegyeztethetetlenek, a közvélekedés makacsul nem vesz róluk tudomást, pedig sok baj származik belőlük. Az egyik a bűnüldözés terepén van, és főleg a rendőrséget teszi próbára: törvényesség kontra eredményesség, vagyis rendet minden áron, amiről Király Tibor (minden büntetőjogász „atyja”) meggyőzően érvelt, hogy ebből csak baj származik. Ezzel szorosan összefügg a másik probléma: a bűnözést a társadalom – kivéve a bűnügyi tudományok művelőit – olyan jelenségnek tekinti, amelyet elrettentő büntetéssel lehet csak kezelni. A bűnözés tényleges okairól nincs nyilvános beszéd, és hogy ezeket a rendőrség a sajátos eszközeivel vajmi kevéssé tudja befolyásolni.

A kötet 17 fejezetben 17 izgalmas témát tárgyal, de voltaképpen egy húron pendül mindegyik: a bűn, a bűnös emberi magatartás a központi szál, mellettük a kriminálpolitika, vagyis a bűnözésre adandó válasz lehetőségei, esélyei. Mindegyik fejezet alcímekkel bőségesen tagolt, így az olvasó könnyen eligazodik.

Az első fejezet, mintegy bevezetőként a kriminológia és a büntető igazságszolgáltatás ellentmondásait veszi leltárba. A bűnözés emberi dolog, a közösségi együttélés nélkülözhetetlen velejárója, ezt Vámbéry Rusztem egy évszázada így fogalmazta meg: „A büntett az ember egyéb, legitim cselekvéséhez hasonlóan a lélektani okozatosság uralma alatt áll és részben exogén (környezeti), részben endogén (az ember szervezetén belüli) okok összhatása magyarázza.” Szó esik a büntetőjogi elrettentés kudarcáról, a társadalmi (vissza)illeszkedés, az inklúzió megkerülhetetlenségéről, az ellenség büntetőjog ártalmairól és ebben a rendőrség szerepéről. Érzékletes példa, amikor a le tartóztatást egyéni bűnmegelőzési céllal indokolják, holott még nem tudható, hogy valóban bűnös-e a gyanúsítottunk. Ennél is elképesztőbb, hogy noha a rendőrségre vonatkozó jogi normák a feladatok felsorolásában első helyre teszik a bűnmegelőzést, a gyakorlatban egészen másban érdekelt a rendőrség (ez ám a félelmetes paradoxon!). Horribile dictu, a rendőrség bűnügyek létrejöttében érdekelt, mert a tevékenységét csak azzal mérik, nem pedig a – beavatkozása révén – meg sem történt bűncselekményekkel. Ez szégyenletes, és éppen Korinek László munkássága kínál módszert a bűnözési félelem, a tényleges közbiztonság-érzékelés megismerésére.

A további fejezetekben tárgyalt paradoxonok három fő téma köré csoportosíthatók: először a bűn kriminológiája kapcsán provokatív feltevések sorjáznak: a bűnözés haszna, mikor és hol érdemes bűnözni, a bűnözés mint szolgáltatás és meddig csökkenthető a bűnözés. Idézi Korzenszky Richárd tihanyi perjelt: a bűn kiszakítja az embert az egyetemes rendből. Épp ez a baj, jobb lenne, ha a bűnre a közösség rosszallásaként büntetést szabnánk ki minősítgetés (tolvaj, semmirekellő stb.) nélkül,

mert pont az lenne az érdekünk, hogy a közösségben maradjon a normaszegő. Valaha ez így működött: A nyilvános megszégyenítés „közvélemény-büntetés”, kiközösítés is volt, amelynek számos fajtáját alkalmazták sokszor mellékbüntetésként a világi hatóságok. A református egyház 1563-ban bevezette a megszégyenítő eklézsiakövetés büntetést – ennek kiegészítő eszköze volt a szégyenkő, amelyre az elítélt személy felállt. A 18. században a szégyenkőre állítás időleges kiközösítést jelentett a gyülekezetből. Általában három vasárnap kellett odaállnia vagy ülnie a vétkesnek, a gyülekezetnek hátat fordítva, fehér vagy fekete lepellel letakarva. Kiskunhalas főterén, a református templom déli kapujánál a mai napig látható a szégyenkő. A feudális korban számos egyházi és világi büntetés tartalmazott nyilvános megszégyenítést. A szégyenkő, a szégyenoszlop, a pellengér világi büntetésként a szitkozódás, rágalmazás, lopás és paráználkodás megtorlására szolgált. Ma már ilyen nincs, noha helyenként próbálkoznak vele (pedofil-nyilvántartás, bolti tolvaj a hirdetőablán). Pedig lehetne okosan is bánni vele, a „reintegratív szégyen” alkalmazásával: a bűntudat nyilvános átélése az emberi méltóság, a pozitív énkép sértetlenségének biztosításával, ekkor nem lesz a büntetés céljával ellentétes az eredmény, a dac, az ellenszegülés, végső soron a kirekesztődés.

A bűnözés hasznáról már Durkheim óta beszélünk: az egyéni és közösségi védekezést serkenti, ekként a fejlődést szolgálja, vagy éppen az észszerűtlen szabályok tarthatatlanságát tudatosítja, továbbá a büntetés alkalmazásával hangsúlyossá tesszük a bűncselekménnyel megtámadott érték fontosságát. Bűnözni egyébként soha és sehol nem érdemes, az csak rövid távú lehet, és felettébb bizonytalan a haszon. Nyugodt élet semmiképpen nem remélhető, és aki ezeket a súlyos büntetőjogi normákat megszegi, az a hétköznapi élet kisebb szabályait sem követi, a környezetével így biztosan ütközik valahol. Szokták mondani, hogy a rendszerváltás ára a drasztikusan megnövekedett bűnözés. A kriminológiai tudás mást sugalmaz: azok a társadalmi folyamatok, amelyek a rendszerváltást kiváltották, jelzések voltak arra, hogy a társadalom fogaskerekei már nem illeszkednek harmonikusan, ennek tüneteként változott a bűnügyi statisztika.

A bűnözés mint szolgáltatás különösen a szervezett bűnözést magyarázza, hisz csak ott van annak terepe, ahol nagy tömegeknek igénye van valamely árura vagy szolgáltatásra, amelyet az érzéketlen, sokszor bürokrata állam nem tud kielégíteni, vagy egyenesen tilalmazza. Jól látható ez a prostitúció, a drogjelenség vagy az embercsempészés vonatkozásában.

A bűnözés csökkentése pedig politikusi szövegek kötelező eleme lehet csak, a valóság ennek is ellenáll: ugyanis a bűnözés – kriminológiai közhelyszerű igazság – a társadalmi viszonyok terméke, társadalmi derivátum maga az ember is, büntetőjoggal, rendszerttel alig befolyásolható. Íme, itt is egy paradoxon, ha a rendszert kapacitását növeljük, a bűnügyi statisztika is növekedni fog, pedig éppen az ellenkezőjét szándékoztunk elérni. Finszter Géza tanítja, hogy a repressziót gyakorló intézmények igazi hatása abban lehet, hogy törvényes és tisztességes működéssel kezeli az általa elérhető eseteket, miközben példát mutat az egész társadalomnak,

hogyan kell bánni a megbotlott embertársunkkal. Vámbéry Ruzstem gondolata itt is megszívlelendő:

„Az törvényhozó, aki nem ismeri a társadalmi dinamikát, az emberiség szükség-szerű és folytonos mozgásának tudományát, csak inkoherens, tiszavirág életű törvényeket alkot. Törvényeket, amelyek nem illeszkednek bele a jog harmóniájába, törvényeket, amelyeknek nincs hatalma [...] [...] a törvény, amely csak a hóhér és a börtönőr erejében bizakodik, már keletke-zésekor elvesztette az ütközetet.”

A második témacsoport a büntető igazságszolgáltatás, az azt előkészítő bűnüldözés, elsődlegesen a rendőrség körül forog: milyen a megnyugtató rendőrség, aztán hogy létezik-e ideális rendőrség, de ez a két minőség alighanem ugyanazt tartalmazza. A rendőrségnek meg kell újulnia persze, hisz nagy változások vannak a világban:

„az információ olyan rendszereken keresztül áramlik a társadalomban, amelyek elfogadóak, tanuláson, kooperáción és flexibilitáson, valamint individuumok kö-zösségén (hálózatán) alapul. A centralizált struktúrák leépítésre kerülnek ebben a rendszerben és az együttműködésen és a kölcsönös érdekeken alapuló rugalmas hálózatok veszik át a helyüket. A rendőrségi stratégiának is ezen új környezet kihívásaival kell szembesülnie, és valamilyen módon a pluralizmus, a széttago-zódás, és a fragmentáltság jelenségeire adekvát választ kell adnia.” (Karsai Krisz-tina: *Rendészettudományi olvasónapló, Marc Clark nyomán, 2011. június 13.*)

Ez a válasz pedig új filozófián alapulna, ahol az áldozat helyzete a fő kérdés, mint az orvosok hippokratészi esküjében, ahol a beteg áll a középpontban, a rendőrségi szakma és szervezet vonatkozásában a fókusz az áldozat adhatná. Ez a rendőrséget egy jobban együttműködő szervezeti keretbe tudná helyezni, és az felválthatná a bü-rokratikus modellt. Néha felötlik bennem, mi volna, ha a rendőrség utólag érdek-lődne a panaszos ügyfélnél, hogy mennyire volt elégedett a szolgáltatással, ahogy azt ma már minden magára valamit adó cég megteszi.

Az orvoslás és a rendészet párhuzama a rendészeti képzésben is kapott már sze-repet. Lássuk: (Nyáry István idegsebész előadása, RTF nappali tagozat, 2009. már-cius 20.)

- Behatolni egy ember testébe – nagy felelősség: társadalmi konszenzus kell hozzá – akkor engedélyezett, ha indokolható, ha szükséges.
- Előfeltételei: anatómiai ismeretek, megfelelő stratégia és megfelelő eszközök a kivitelezéshez (az orvostudomány eredményei azonnal megjelennek a gyó-gyításban. Az élő szervezet más, mint a kivett, statikus testrészt).
- Az időben végrehajtott beavatkozás teljes gyógyulást eredményezhet.

A megfelelő stratégiához érzékelni kell a baj okát, működési mechanizmusát (csak az van, amit érzékelünk), látni kell a problémát és lokalizálni. A feladat ezek után: felderíteni, meghatározni, kiküszöbölni – úgy, hogy mindeközben ne okozzunk nagyobb bajt. *nil nocere* – sohasem ártani!)

Végő soron tudnunk kell kimutatni a tevékenység, a beavatkozás társadalmi nyereségét, ugyanis betegnek lenni nem jó dolog, az alávetett, kiszolgáltatott helyzet (rá kell bíznom magam a másik emberre), mindig nehezített mindkét oldalon. A jogi reguláció ezt nem oldja meg, az egyetlen, ami enyhítheti a problémát a magas színvonalú szakmai etika, ami ott kezdődik, ahol a törvény hatóköre végződik, az etikai követelmények mindig szigorúbbak. A közmegegyezés nélkülözhetetlen alapja az átruházott kompetenciának a gyógyításban és a rendészetben egyaránt.

Az ideális rendőrség a közösség része, nem a büntetés, hanem az emberek hétköznapjaiban a támogatás a módszere. Abból indul ki, hogy a figyelmetlenség, a tájékozatlanság a normaszegések fő motívuma, ezért a lakosok környezetében mozogva, együttműködést eredményező figyelmeztetéssel él. Ehhez felhatalmazottság kell, hogy a politikusok által közvetített feltételezett választói akarat helyett az együttélés valódi szükségleteihez igazodhasson a rendőrség. Salgó László országos rendőrfőkapitányként két évtizeddel ezelőtt már feszegette a problémát, a Magyar Kriminológiai Társaság tudományos ülésén ismertette reformelképzeléseit: minden hatáskör (személyzeti, finanszírozási, munkaszervezési) az első fokú rendőrkapitányságon legyen, a helyi közösséggel való együttműködés, együttélés érdekében.

Végül a bűnügyi tudományok következnek, természetesen a kriminológia fénytörésében, ezúttal is szokatlan megközelítésben: az igazságszolgáltatás durva melléfogásai (az ártatlanság vélelme), a viktimológia veszélyei, a büntetőjog mellékhatásai, illetve járulékosan a szegénység, valamint a nevelés kriminológiai kérdései.

S van néhány biztonsági kérdés ráadásként: mi jó az ország lakó polgárnak, a (bővülő eszköztárú) megfigyeltség állapota valódi biztonságot jelent-e? Az adattárak összekapcsolásának táguló lehetősége fenyegetettség-e, avagy ügyeink intézésének megkönnyítése? Aztán: a közjogi vagy a magánjogi eszközökkel jobb-e rendezni vitás helyzeteket? A személyes autonómia kapjon-e nagyobb teret, vagy az állami beavatkozást erősítsük? Ide kapcsolódik a nevelés szerepe, hogy ettől remélhetünk-e normakövető embereket, akiknél az önismeret, önfegyelem és a tűrőképesség dominál. Itt megint Márai jut eszembe:

„Mondd csak, miért nem tanítják a férfiak és nők egymáshoz való viszonyát az iskolákban? Egészen komolyan kérdezem ezt, nem tréfálok. Végre is, legalább olyan fontos ez, mint hazánk hegy- és vízrajza, vagy a helyes társalgás alapszabályai. Legalább annyira ezen múlik az emberek lelki nyugalma, mint a becsületen vagy a helyesíráson. Nem gondolok én semmiféle frivol tantárgyra... Arra gondolok, hogy értelmes emberek, költők, orvosok, idejében idejében beszéljenek az emberekhez az örömről, a férfiak és nők együttélésének emberi lehetőségeiről... Tehát

nem a 'nemi életről', hanem az örömről, a türelemről, a szerénységről, a kielégülésről." (*Az igazi*)

Összegzésként térjünk vissza a kötet elejére, a második fejezethez: „Ment-e a kriminológia által a világ elébb?” Vagyis, hogy mi a kriminológia mint a legfiatalabb bűnügyi tudomány haszna. A rendőri gondolkodás habozás nélkül vágja a választ: ugyan, ezekkel az ismeretekkel nem lehet tettet fogni. De ennél fontosabb funkciója van, persze olyan társadalmi viszonyok között, ahol a biztonságot nem a megbírságotok és a bebörtönözöttek számával mérik. Nálunk a szervezeti kultúra a(z) – bűnügyek számában látható – eredményt mindenek felett értékeli, a nyomozást, amely nem produkál gyanúsítottat, meg vádemelési javaslatot, kudarcnak élék meg. Általános a közhangulat, hogy az eljárási kötöttségek, no meg „azok” az emberi jogok csak akadályai a rendteremtésnek. Milyen fájdalmas, hogy a rendőri hivatás etikai kódexének bölcsességét nem ismerik: „A rendőr szolgálatát a törvényekben kifejeződő társadalmi akaratsnak megfelelően, a köz érdekében, a társadalom által biztosított lehetőségek között látja el.” Miért akar ennél többet a rendőr, miért hiszi, hogy csak a rendészet, vagyis ő tud rendet teremteni? Concha Győző évszázados tanítását is kellene ismerni: „A rend az emberi erőknél, javaknál, tevékenységeknek belső összefüggése, a rendőrség pedig e belső folyamatnak csak időleges, külső támogatója örökös szolgálatával, hozzávetőlegesen hamaros eszközeivel. Mint a jó orvos óvhatja, támogathatja, időleg helyettesítheti az organismus működéseit, de nem teremtheti.” Egyébként pedig igenis ment előre a világ a kriminológiai tudás által: hol vagyunk már a kínvallatástól, a halálbüntetéstől. Napjainkban például a sokszáz embercsempész elbocsátása a börtöneinkből is ilyen különös felismerés eredménye, de Vámbéry Rusztem ezt is már 100 évvel ezelőtt kimondta: „mindenkor veszéllyel jár a büntető hatalom túlfeszítése, azért mert a büntetés kétélű fegyver, amelynek az alkalmazása az államra is terheket ró.”

A *Paradoxonok a kriminológiában* olyan félelmetesen sokirányú, gondolatgazdag, hogy az ismertetés is meghaladja a kereteket, nemhogy reflektálhatnánk a fontos és nagyon fontos mozzanatokra. Nem csak tartalmában, megjelenésében is tetszetős, jól tagolt, jól olvasható könyv. A címlap ábrája mindazonáltal talányos, a kiadó sem ad hozzá eligazítást. Segítségül hívtam kollégáimat (RTK Kriminológiai Tanszék oktatói, NKE Rendészettudományi Doktori Iskola hallgatói), megszívlelendő gondolatok születtek az ábrát szemlélve: a megismerés korlátairól van szó, lenézünk, és végelelhatatlan mélységeket látunk, egyúttal folyton falakba ütközünk (főleg, ha a rendőrséget szeretnénk kutatni). Talán a bűnözés megközelítésének több lehetőségére utal az ábra: a született versus tanult tulajdonságokra. A Google képek kereső viszont rátalált az ábra eredetére: fent és lent is lenni egyszerre: ez már-már a kvantumvilág leképeződése. De valójában ez csak egy Penrose-háromszög, egyike a jól ismert optikai csalódásoknak. A szemünk és az agyunk időnként furcsa játékot játszik velünk. Ha bizonyos struktúrában kapunk vizuális információkat, a központi idegrendszerünk nem pontosan azt képezi le, amit valójában látunk, hanem

azt, amit szerinte látnunk kellene. Vizuális illúzió, lehetetlen tárgy az optikai csalódások egyik típusa, ahol egy kétdimenziós ábrát úgy érzékelünk, mintha az háromdimenziós lenne, de közben geometriailag lehetetlen megvalósítani a valóságban. A lehetetlen tárgyakat csak megrajzolni lehet, de megépíteni a valóságban nem.

„Egy jobb világot hátrahagyni...” – ez Korinek László ars poeticája. Barátai, tisztelői a 70. születésnapjára összeállított tisztelegő kötetnek ezt a címet adták. És életútja, csakúgy, mint a tárgyalt tanulmánygyűjteménye messzemenően igazolja: érdemes így élni, szívesen követjük őt.